Juha Lavapuro
Kirjallinen lausunto
Asiantuntijakuuleminen 7.2.2016

Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle

Kansalaisaloite avioliiton säilyttämisestä aidosti tasa-arvoisena, miehen ja naisen välisenä liittona ja sukupuolineutraalin avioliittolain kumoamisesta, KAA 2/2016 vp

Eduskunta hyväksyi joulukuussa 2014 kansalaisaloitteen (KAA 3/2013 vp) pohjalta avioliittolain (234/1929) muutoksen (156/2015), jonka nojalla myös samaa sukupuolta olevat henkilöt voivat solmia avioliiton. Laki on tulossa voimaan maaliskuun 1 päivänä 2017, siis alle kuukauden kuluttua.

Kansalaisaloitteessa ehdotetaan kumottavaksi tämä kansalaisaloitteen pohjalta säädetty laki. Ehdotusta perustellaan lähinnä avioliittoinstituutioon liittyvillä käsityksillä, lasten oikeuksilla sekä sillä, ettei tällä hetkellä voimassa olevan avioliittolainsäädännön voida katsoa olevan perustuslain tai kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kanssa ristiriidassa.

Perustuslain 53.3 §:n mukaan vähintään viidelläkymmenellä tuhannella Suomen kansalaisella on oikeus tehdä eduskunnalle aloite lain säätämiseksi sen mukaan kuin lailla säädetään. Kansalaisaloitteen ala on tietoisesti haluttu jättää väljäksi (Ks. HE 60/2010 vp, s. 39-40). Myös perustuslakivaliokunta piti asianomaista perustuslainkohtaa säädettäessä tärkeänä, ettei kansalaisaloitteen tekemiselle aseteta täydentävässä lainsäädännössä liian tiukkoja muodollisia vaatimuksia. (PeVM 3/2011 vp). Toisaalta perustuslakivaliokunta on katsonut, ettei kansalaisaloitteiden käsittely myöskään saa olla kritiikitöntä. Esimerkiksi selvästi perus- ja ihmisoikeuksien vastaiset aloitteet on valiokunnan mielestä perusteltua jättää valiokunnissa käsittelemättä, vaikka ne muodollisesti saataisiinkin eduskunnassa vireille (PeVM 6/2011 vp). Selvää myös on, että kansalaisaloitteiden ja niiden sisältämien lakiehdotusten perustuslainmukaisuuden valvonta ei poikkea siitä lakien perustuslainmukaisuuden valvonnasta, jota valiokunta muutoinkin harjoittaa perustuslain 74 §:n nojalla.

Nyt käsiteltävänä oleva kansalaisaloite on perustuslain kannalta huomattavan merkityksellinen. Kysymys on ensinnäkin eräänlaisesta vastakansalaisaloitteesta, jolla pyritään kumoamaan aiemmin menestyneen ja eduskunnan säätämään lakiin johtaneen kansalaisaloitteen oikeusvaikutukset ennen kuin ne pääsevät varsinaisesti edes syntymään. Käsiteltävänä oleva kansalaisaloite on myös julkisella vallalla olevaan perus- ja ihmisoikeuksien yleiseen turvaamisvelvoitteeseen nähden käänteinen. Nyt kumottavaksi ehdotetulla avioliittolain muutoksella edistetään yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa ja vähennetään sukupuoliseen suuntautuneisuuteen perustuvaa erilaista kohtelua avioliittolainsäädännössä; aloitteella taas pyritään estämään näiden tavoit-

teiden toteutuminen. Aloitteessa tosin perustellaan kumoamista tarpeella suojata lasten ihmisoikeuksien toteutumista. Tällä perusteella ei kuitenkaan jäljempänä osoitettavalla tavalla ole oikeudellista pohjaa.

Perustuslain kannalta merkitystä on myös sillä, että aloitteen hyväksyminen aloitteessa ehdotetulla tavalla johtaisi myös siihen, että perusoikeuksien toteutumista edistävän ja avioliiton kaltaisen keskeisen yhteiskunnallisen instituution ydinsisältöä koskevan lainsäädäntöratkaisun pysyvyyteen perustellusti luottaneet ja elämäänsä sen varassa suunnitelleet ihmiset menettäisivät avioliittolain muutoksessa tarkoitetut oikeudet juuri kun niiden on tarkoitus tulla voimaan.

Käsiteltävänä olevan asian valtiosääntöoikeudellinen merkitys ei siten liity siihen, oliko lainsäätäjällä alun perin perustuslakiin ja kansainvälisiin ihmisoikeuksiin perustuvaa velvollisuutta säätää sukupuolineutraalista avioliitosta. Tältä osin oikeustila oli *ennen* avioliittolain muutosta sinänsä varsin selvä. Perustuslakivaliokunta katsoi jo vuonna 2001 virallistettua parisuhdetta koskevassa lausunnossaan, että avioliittolainsäädäntöä ja sen kanssa rinnasteisia lakeja säädettäessä on kyse sellaisista erityisistä yhteiskunnan tulevaisuuteen ja arvoihin liittyvistä ratkaisuista, joissa avioliiton asettaminen naisen ja miehen parisuhteena erityisasemaan lainsäädännössä oli perusteltua. (ks. PeVL 15/2001 vp, ks. myös PeVL 15/2011 vp). Ihmisoikeustuomioistuin on puolestaan katsonut, että asia kuuluu jäsenvaltioilla olevan harkintamarginaalin piiriin (ks. Chapin ja Charpentier v. Ranska (no. 40183/07) sekä Schalk ja Kopf v. Itävalta (30141/04).

Perustuslakivaliokunta ei kuitenkaan koskaan ole antanut ymmärtää, ettei lainsäätäjä voisi säätää asiasta toisiin tai että perustuslain sisältö olisi tältä osin jotenkin staattinen. Päinvastoin, se on säännönmukaisesti viitannut näissä yhteyksissä muun muassa siihen, että kysymyksessä on ala, joka on kansainvälisestikin katsottuna muutosvaiheessa ja että ”lakien tulkinta toisaalta saattaa ajan kuluessa muuttua ja perustuslain tulkinta aktiivisesti muuttaa arvokäsityksiä.” (PeVL 15/2011 vp, PeVL 25/2006 vp ja PeVL 15/2001 vp). Perustuslait, kuten kansalaisvälisetihmisoikeussopimukset, ovat tässä suhteessa eläviä asiakirjoja. Niitä on pyrittävä tulkitsemaan kulloinkin vallitsevien yhteiskunnallisten olosuhteiden valossa.

Eduskunnan joulukuussa 2014 tekemää päätös muuttaa avioliittolaki sukupuolineutraaliksi perustui kansalaisaloitteelle, jonka tavoitteena oli lisätä yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa (ks. KAA 3/2013 vp). Tällaisenaan eduskunnan päätös muuttaa avioliittolainsäädäntö sukupuolineutraaliksi heijastaa sekä lakien tulkinnan muuttumista että perustuslain tulkinnan vaikutuksia arvokäsityksiin juuri siinä merkityksessä, jota perustuslakivaliokunta ennakoi jo vuoden 2001 lausunnossaan virallistetusta parisuhteesta. Samaan aikaan myös kansainvälinen kehitys on mennyt yhdenvertaisuutta korostavaan suuntaan. Perustuslakivaliokunnan edellä viitattujen lausuntojen jälkeen avioliitto on avattu samaa sukupuolta oleville kaikissa muissa pohjoismaissa (Ruotsi ja Norja v. 2009, Islanti v. 2010, ja Tanska v. 2012). Myös Belgiassa, Espanjassa,

Hollannissa, Irlannissa, Luxemburgissa, Portugalissa ja Yhdistyneessä kuningaskunnassa oikeus avioliittoon on myös samaa sukupuolta olevilla pareilla.[1]

Suomessakin avioliittolainsäädäntöä koskevan perus- ja ihmisoikeuksia edistävän arvovalinnan tekeminen kuului lainsäätäjälle. Sen jälkeen, kun se on tehty, päätöksen kumoamista on arvioitava kuin perusoikeuksiin puuttuvaa tai muuten valtiosääntöoikeudellisia ratkaisuja koskevaa sääntelyä yleensäkin arvioidaan. Kysymys on puuttumisesta niihin perus- ja ihmisoikeuksiin, joita kumottavaksi ehdotettu laki pyrkii edistämään ja tämän puuttumisen valtiosääntöoikeudellisesta hyväksyttävyydestä.

Olen lausunnossani arvoinut kansalaisaloitteeseen sisältyvän lakiehdotuksen valtiosääntöoikeudellista merkitystä tästä sangen perinteisestä näkökulmasta. Käsitykseni mukaan kansalaisaloitteeseen sisältyvä lakiehdotus on sillä tavoin ristiriidassa perustuslain kanssa, että *se tulee perustuslaista johtuvista syistä hylätä.* Tähän on kolme keskeistä perustetta, joita käsittelen seuraavaksi kutakin erikseen.

Perusteltujen odotusten suoja

Kansalaisaloitteen hyväksyminen johtaisin nähdäkseni ristiriitaan perusoikeuksiin liittyvän perusteltujen odotusten suojan kanssa. Vaikka perustuslakivaliokunta onkin tavallisesti kytkenyt perusteltujen odotusten suojan lähinnä perustuslain omaisuudensuojasäännökseen ja siihen liittyvään oikeuteen luottaa sopimussuhteen kannalta olennaisia oikeuksia ja velvollisuuksia sääntelevän lainsäädännön pysyvyyteen niin, että tällaisia seikkoja ei voida säännellä tavalla, joka kohtuuttomasti heikentäisi sopimusosapuolten oikeusasemaa, (ks. PeVL 30/2016 vp ja siinä mainitut lausunnot) on kyse selvästi yleisemmästä oikeusperiaatteesta. Perustuslakivaliokunta on esimerkiksi hallintolain 6 §:ssä ilmaistuun hyvän hallinnon perusteisiin kuuluvaan luottamuksensuojan periaatteeseen viitaten todennut sen rajoittavan paitsi edun suovien päätösten peruuttamista taannehtivin vaikutuksin myös yleensäkin päätösten muuttamista yksityiselle haitalliseen suuntaan. (PeVL 25/2013 vp)

Nyt kumottavaksi ehdotetussa sääntelyssä on ensinnäkin kiistatta kysymys perustuslain yhdenvertaisuussääntelyn, yksityiselämän suojan sekä perhe-elämän suojan kannalta olennaisia oikeuksia koskevasta sääntelystä, joka perustuu lainsäätäjän tietoiseen harkintaan. Lain voimaantulosta maaliskuun 1 päivä 2017 on säädetty 20.2.2015 annetulla lailla.

Tämän jälkeenkin sekä hallitus että eduskunta ovat toimineet tavalla, jonka perusteella perustellut odotukset avioliittolain muutokseen ovat vain vahvistuneet. Hyväksyessään kansalaisaloitteen mukaisen avioliittolain muutoksen eduskunta hyväksyi myös lausuman, jossa hallitus velvoitettiin viivytyksettä valmistelemaan esityksen tasa-arvoisen avioliittolain edellyttämistä muutoksista tarvittaviin muihin lakeihin ja antaa esityksen eduskunnan käsiteltäväksi

[1] Ks. esim. Massimo Fichera, Same-Sex Marriage and the Role of Transnational Law: Changes in the European Landscape. German Law Journal 2016.

31.12.2015 mennessä. Nämä muutosesitykset annettiin sittemmin hallituksen esityksellä HE 65/2015 vp, jossa ehdotettiin muutettavaksi avioliittolakia, rekisteröidystä parisuhteesta annettua lakia, väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista annettua lakia, transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annettua lakia, uskonnonvapauslakia ja hedelmöityshoidoista annettua lakia. Eduskunta hyväksyi nämä avioliittolain muutokseen liittyneet lakiehdotukset joulukuussa 2015 vain vähäisesti muutettuina ja ne tulevat voimaan samaan aikaan sukupuolineutraalia avioliittoa tarkoittavan avioliittolain muutosten kanssa. Sittemmin eduskunta on vielä erikseen hyväksynyt hallituksen esityksessä HE 232/2016 vp ehdotetut muutokset laeiksi sairausvakuutuslain ja elatustukilain 6 ja 8 §:n muuttamisesta sekä eräiksi muiksi avioliittolain muutokseen liittyviksi laeiksi. Nämäkin muutokset perustuvat avioliittolain muuttamiseen sukupuolineutraaliksi ja ne tulevat voimaan 1.3.2017.

Avioliittolain muutoksessa ei myöskään ole mistä tahansa lainsäätämistoimenpiteestä, vaan yksittäisen vähemmistöryhmän oikeudelliseen asemaan perustavalla tavalla vaikuttavasta muutoksesta. Eduskunnan joulukuussa 2014 tekemä päätös muuttaa avioliitto sukupuolineutraaliksi ei toisin sanoen ole merkittävä yhteiskunnallinen arvovalinta vain sen vuoksi, että sillä vaikutetaan avioliittoinstituution keskeiseen sisältöön (vrt. myös PeVL 59/2002 vp), vaan myös siksi, että sillä on välittömiä vaikutuksia perusoikeuksien toteutumiseen yksittäisen vähemmistöryhmän kannalta. Sukupuolesta ja sukupuolisesta suuntautuneisuudesta riippumaton yhtäläinen oikeus avioliittoon toteuttaa perustuslain 6 §:n mukaista yhdenvertaisuusperiaatetta ja vastaa perustuslain 6 §:n 2 momentissa olevaa vaatimusta siitä, ettei ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan muun muassa sellaisen henkilöön liittyvän syyn perusteella kuin sukupuolinen suuntautuneisuus (ks. myös HE 309/1993 vp, jossa sukupuolinen suuntautuneisuus mainitaan nimenomaisesti yhtenä sellaisena henkilöön liittyvänä syynä, joka kuuluu perustuslain 6 §:n 2 momentin syrjintäkieltosäännöksen soveltamisalan piiriin). Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on vastaavalla korostanut syrjimättömyyden merkitystä pitäessään pitänyt jäsenvaltioiden harkintamarginaalia kapeana silloin, kun kyse on henkilöiden asettamisesta erilaiseen asemaan heidän sukupuolen tai seksuaalisen suuntautumisen johdosta (ks. EIT:n suuren jaoston tuomio X ja muut v. Itävalta, 19.2.2013, k. 99). Avioliittolainsäädännöllä ja siihen rinnastuvalla lainsäädännöllä on perustuslakivaliokunnan aiemman käytännön valossa edelleen liityntä myös perustuslain 10 §:n sisältämään yksityiselämän suojaan, perhe-elämän suoja mukaan lukien. (PeVL 15/2001 vp).

Tällaiselta lainsäädännöltä on lupa odottaa tiettyä pysyvyyttä niin ettei sen sisältö muutu vaalikaudesta toiseen ja kulloistenkin poliittisten voimasuhteiden mukaan.

Avioliittolain muutoksen oikeudellisesta merkityksestä kertoo sekin, että muutos on sittemmin johtanut useiden avioliittolainsäädäntöön liittyvien lakien muutoksiin. Hallitus on avioliittolain muutoksen yhteydessä esitetyn lausuman mukaisesti valmistellut siihen liittyvät muutokset muuhun lainsäädäntöön, jotka nykyinen eduskunta on sittemmin hyväksynyt.

Perusteltujen odotusten suojan kannalta merkitystä on tässä suhteessa erityisesti sillä, että osalla avioliittolain muuttumisen johdosta säädetystä lainsäädännöstä on ollut välittömiä oikeusvaikutuksia. Rekisteröityä parisuhdetta koskevan lakiin säädetyn muutoksen (250/2016) siirtymäsäännöksen mukaan ”ennen lain voimaantuloa suoritetusta parisuhteen rekisteröinnin esteiden tutkinnasta annettu todistus rinnastetaan avioliittolain nojalla esteiden tutkinnasta vihkimistä varten annettuun todistukseen.” Siirtymäsäännös otettiin lakiin, koska lakivaliokunta piti oletettavana, että useat samaa sukupuolta olevat parit odottavat avioliittolain muutosta voidakseen solmia avioliiton. Valiokunta piti tarkoituksenmukaisena, että tähän varaudutaan antamalla viranomaisille mahdollisuus suorittaa avioliiton esteiden tutkinta jo ennen avioliittolain muutoksen voimaantuloa. (LaVM 7/2015 vp). Yleisen elämänkokemuksen mukaan lienee myös perusteltua olettaa, että useat sukupuolineutraalin avioliittolain voimaantuloon luottaneet ovat jo ryhtyneet avioitumistaan koskeviin henkilökohtaisiin järjestelyihin. Jo eduskunnan hyväksymä ja säädöskokoelmassa julkaistu avioliittolain muutos on myös ollut omiaan luomaan perusteltuja odotuksia niiden ihmisten taholla, joiden oikeudelliseen asemaan muutoksilla on välittömiä vaikutuksia. Näiden näkökohtien merkitystä korostaa, että avioliittolain muutokset ovat tulossa voimaan alle kuukauden kuluttua.

Yhdenvertaisuus ja kansalaisaloitteen suhde muuhun lainsäädäntöön

Ehdotuksen hyväksyminen johtaisi nähdäkseni mielivaltaisiin erotteluihin eri ihmisryhmien välillä perustuslain 6 §:n 2 momentissa kielletyllä perusteella. Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että eduskunta on sukupuolineutraalia avioliittoa koskevan avioliittolain muutoksen jälkeen hyväksynyt useita siihen liittyviä muutoksia muuhun lainsäädäntöön. Nämä muutokset vaikuttavat merkittävällä tavalla samaa sukupuolta olevien parien oikeudelliseen asemaan ja ne ovat tulossa voimaan maaliskuun 1 päivä kansalaisaloitteen lakiehdotuksesta riippumatta. Toiseksi kansalaisaloitteen hyväksyminen merkitsisi ihmisten erottelua sukupuolisen suuntautumisen perusteella ilman että erottelulle on osoitettu perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttäviä perusteita.

Kansalaisaloitteessa ei ehdoteta muutoksia eduskunnan sittemmin jo avioliittolain muutoksen seurauksena hyväksymiin muutoksiin muuhun lainsäädäntöön, minkä johdosta nämä myöhemmät muutokset tulisivat kansalaisaloitteesta riippumatta voimaan maaliskuun 1 päivänä. Tämän seurauksena esimerkiksi samaa sukupuolta olevilla pareilla ei olisi enää oikeutta saada parisuhdettaan rekisteröidyksi. Kansalaisaloitteessa ei myöskään ehdoteta muutoksia sittemmin säädettyyn avioliittolain 1 a §:ään, jossa säädetään rekisteröidyn parisuhteen osapuolten mahdollisuudesta muuttaa parisuhde avioliitoksi ilmoittamalla siitä yhdessä maistraatille. Lopputuloksena olisi tilanne, jossa samaa sukupuolta olevat parit eivät saisi oikeutta avioliittolain muutoksen (156/2015) mukaiseen avioliittoon samalla kun he menettäisivät nykyisin voimassa olevan rekisteröityä parisuhdetta koskevan lain mukaisen oikeuden rekisteröidä parisuhteensa. Toisaalta parisuhteensa jo rekisteröineille syntyisi oikeus muuttaa parisuhteensa avioliitoksi ilmoittamalla siitä maistraatille. Syntyisi neljä erilaista ihmisryhmää: eri sukupuolta olevat parit, joilla olisi oikeus avioliittoon, samaa sukupuolta olevat parit, joilla olisi oikeus muuttaa rekiste-

röity parisuhteensa avioliitoksi, jos he ovat rekisteröineen parisuhteensa ennen 1.3.2017, sekä samaa sukupuolta olevat parit, joilla ei olisi oikeutta avioliittoon eikä rekisteröityyn parisuhteeseen, koska he eivät olleet rekisteröineet parisuhdettaan ennen 1.3.2017.

Lakiehdotuksen hyväksymisestä syntyvät erottelun perustuvat yksinomaan siihen, ettei aloitteella kumottaisiin ainoastaan sukupuolineutraalia avioliittoa koskeva perussäännös, mutta tuon säännöksen seurauksena ja sen luomalle perustalle rakentuvat muutokset tulisivat voimaan. Pidän näin syntyviä erotteluja sillä tavoin mielivaltaisina, ettei kansalaisaloitteen mukaista lakiehdotusta voida ainakaan sellaisenaan hyväksyä. Perustuslakivaliokunta on nimittäin vakiintuneesti katsonut, että perustuslain 6 §:n 1 momentin mukainen yhdenvertaisuusperiaate kohdistuu myös lainsäätäjään ja sisältää paitsi vaatimuksen samanlaisesta kohtelusta samanlaisissa tapauksissa myös mielivallan kiellon. Lailla ei voida sen mukaan mielivaltaisesti asettaa ihmisiä tai ihmisryhmiä toisia edullisempaan tai epäedullisempaan asemaan. (Ks. viimeksi PeVL 57/2016 vp ja HE 309/1993 vp, s. 42). Erityisen ongelmaksi tilanne muodostuu sen johdosta, että kysymys olisi ihmisten erilaisesta kohtelusta perustuslain 6 §:n 2 momentissa tarkoitetun muun henkilökohtaisen syyn perusteella. Koska erottelu perustuisi ehdotetun sääntelyn puutteista johtuviin mielivaltaisiin syihin, ei erotteluilla myöskään olisi perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttäviä syitä.

Edellä mainitut ongelmat muuttuisivat asteen vakavimmiksi, jos kansalaisaloitteessa tarkoitettu lakiehdotus tulisi voimaan vasta sen jälkeen, kun nyt kumottavaksi ehdotettu avioliittolain muutosehdotus on jo ehtinyt tulla voimaan. Tämä johtaisi mitä todennäköisemmin uuden mielivaltaisen väliinputoajaryhmän syntymiseen, kun osa samaa sukupuolta olevista pareista ehtisi solmia sukupuolineutraalin avioliittolain voimassa ollessa avioliiton kun taas osa pareista ei ehtisi käyttää tätä mahdollisuutta.

Tämä käsiteltävään kansalaisaloitteeseen liittyvä ”valuvika” on nähdäkseni tässä vaiheessa hankala korjata. Kumottavaksi ehdotettava laki on tulossa voimaan kolmen viikon kuluessa. Eduskunta ei myöskään voi omalla toiminnallaan varmistaa, että nyt ehdotettava laki tulisi voimaan ennen maaliskuun 1 päivää. Ainakaan perustuslakivaliokunta ei voi rakentaa lausuntoaan pelkästään tällaisen oletuksen varaan.

Ongelmia aiheutuu myös siitä, että eduskunta on kumottavaksi ehdotetun lain jälkeen hyväksynyt useita sukupuolineutraaliin avioliittoon liittyviä lakeja, joiden kumoamisen kaikkia oikeusvaikutuksia voi olla hankala ennakoida. Esimerkiksi hallituksen esityksen HE 232/2016 vp perusteella hyväksytyistä muutoksista sosiaaliturvalainsäädäntöön osa liittyy avioliittolain säännösten muuttamisesta sukupuolineutraaliin muotoon, mutta vain osa.

Vaikka kansalaisaloite merkitsee sinänsä mahdollisuutta saada lainsäädäntöasia vireille eduskunnassa, nyt syntynyt asetelma näyttäisi johtavan siihen, että mietintövaliokunta joutuisi perustuslaista johtuvista syistä ottamaan käsiteltäväkseen useita aloitteeseen alun perin kuulumat-

tomia uusia lakiehdotuksia ilman että nämä ehdotukset saatetaan eduskunnassa erikseen vireille siten kuin perustuslaissa säädetään asioiden vireille tulosta. (ks. myös PeVL 12/2016 vp ja siinä lakiehdotusten täydentämisestä ja korjaamisesta eduskuntakäsittelyssä lausuttu). Vaikka kansalaisaloitteen käsittelyn valiokunnassa voidaankin katsoa poikkeavan esimerkiksi hallituksen esityksen käsittelystä (ks. PeVP 103/2016 vp), ei kansalaisaloiteasian käsittelyssä voida mielestäni kuitenkaan kokonaan ohittaa niitä vaatimuksia, joita perustuslaki asettaa asioiden vireille tulolle eduskunnassa. Pidän myös perusteltuna, että mahdolliset uudet kansalaisaloitetta täydentävät lakiehdotukset ja niiden muodostama kokonaisuus tulisi myös saattaa erikseen perustuslakivaliokunnan arvioitavaksi (ks myös PeVL 18/2013 vp).

Lasten oikeudet

Kansalaisaloitteessa avioliittolain muutoksen kumoamista on perusteltu tarpeella suojata lasten oikeuksia, erityisesti lapsen oikeutta isään ja äitiin. Heti aluksi on syytä todeta, että väite lapsen oikeudesta isään ja äitiin on oikeudellisesti katteeton. Lapsella on oikeus perhe-elämän suojaan samoin kuin muihinkin perus- ja ihmisoikeuksiin. Näihin oikeuksiin ei kuitenkaan sisälly itsenäistä oikeutta isään ja äitiin.

Lasten oikeuksien turvaamista voitaisiin sinänsä pitää perustuslain 6 §:n 2 momentissa tarkoitettuna perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävänä perusteena. Kansalaisaloite perustuu tältä osin kuitenkin oikeudellisesti virheellisiin tietoihin. Mikään Suomea sitova ihmisoikeussopimus ei rajaa avioliittoa yksinomaan miesten ja naisten välisiin parisuhteisiin eikä tiedossani ole ainoatakaan suomea sitovan ihmisoikeussopimuksen valvontaelimen päätöstä, jossa jäsenvaltion oltaisiin katsottu loukkaavan lasten oikeuksia sillä perusteella, että valtio on mahdollistanut samaa sukupuolta olevien avioliiton. Sitä vastoin ihmisoikeustuomioistuin on todennut EIS 8 ja 14 artiklan loukkauksen mm. tilanteissa, joissa homoseksuaalin pariskunnan sukupuolista suuntauneisuutta oli pidetty adoption esteenä (ks. E.B. v. Ranska, no. 43546/02).

Väite lasten oikeuksien vaarantumisesta ei saa tukea myöskään lasten asemaa ns. sateenkaariperheissä käsittelevistä tutkimuksista. Tällaisissa perheissä elävien lasten hyvinvointia on tutkittu kansainvälisesti jo neljän vuosikymmenen ajan. Tutkimusten mukaan vanhempien seksuaalisella suuntautumisella ja sukupuolella ei ole juuri vaikutusta lasten psyykkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin.[2] Merkittävimmät ongelmat liittyvät lähinnä siihen, että tällaisissa perheissä elävät

[2] Ks. esim. Kia Aarnio, Sateenkaariperheiden lasten haavoittuvuudet ja heikkoudet. Kirjallisuuskatsaus. Väestöliiton väestöntutkimuslaitoksen työpaperi 2014 (6). Ks. myös Timothy J. Biblarz, Judith Stacey: How Does the Gender of Parents Matter? Journal of Marriage and Family 2010. (Artikkeli perustuu 33 eri tutkimuksen meta-analyysiin, ja sen mukaan lapsen vanhempien sukupuolinen suuntautuneisuudella ei ollut vaikutuksia lasten hyvinvointiin.)

saattavat tutkimusten perusteella joutua perhemuotoon liittyvän kiusaamisen kohteeksi,[3] mitä voidaan sinänsä pitää yhtenä syrjinnän muotona.

Kansalaisaloiteinstituution käyttötarkoitus

Kansalaisaloitteessa on kysymys kansalaisaloiteinstituution käyttämistä aiemmin jo käsitellyn ja eduskunnan hyväksymän kansalaisaloitteen kumoamiseen ennen kuin ensimmäisen kansalaisaloitteen oikeusvaikutukset ovat täysimääräisesti toteutuneet. Kysymys on asiallisesti ottaen aiemman kansalaisaloitteen tekemisestä tyhjäksi.

Vaikka perustuslaki asettaa kansalaisaloitteille vain väljät puitteet, instituution tarkoitus kytkeytyy kiinteästi perustuslain lähtökohtiin kansanvaltaisesta valtiojärjestyksestä ja kansalaisten osallistumismahdollisuuksista. Kuten perustuslakivaliokunta on luonnehtinut, kansalaisaloite toteuttaa osaltaan perustuslain 2 §:n 2 momenttiin kirjattua oikeutta osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen (PeVM 6/2011 vp). Käsitykseni mukaan on tämän instituution tarkoituksen vastaista, jos yksittäiset kansalaisaloitteet voisivat tulla jatkuvasti kumotuksi uusilla samaa asiaa koskevilla kansalaisaloitteilla ja vieläpä ennen kuin ensimmäinen kansalaisaloitteen perusteella säädetty laki on tullut edes voimaan. Vaarana on myös, että varsinkin periaatteellisesti merkitykselliset aloitteet tulisivat toistuvasti eduskunnan käsiteltäviksi. Ensin aloitteena uuden lainsäädännön säätämiseksi, sen jälkeen vastakansanaloitteena kyseisen sääntelyn kumoamiseksi, ja taas uudelleen saman lain säätämiseksi uudelleen. Käsittääkseni tällainen menettely johtaisi kansalaisaloiteinstituution muuttumiseen lähinnä osallistumisoikeuksiin sinänsä kiinnittyväksi, mutta tosiasiallisesti illusoriseksi poliittisen pelin välikappaleeksi. Samalla se erkaantuisi aloitteen alkuperäisestä, yksilö oikeutta osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen koskevasta tarkoituksesta. Käsitykseni mukaan perustuslakivaliokunnan tulisi muodostaa jokin kanta siihen, asettaako perustuslaki rajoja samaa lainsäädäntöä koskeville toistuville ja edellisten aloitteiden tyhjäksi tekemiseksi tehdyille kansalaisaloitteille.

Johtopäätös

Yllä esitetyillä perusteilla katson, että käsiteltävänä oleva kansalaisaloite ”avioliiton säilyttämisestä aidosti tasa-arvoisena, miehen ja naisen välisenä liittona ja sukupuolineutraalin avioliittolain kumoamisesta” (KAA 2/2016 vp) tulee perustuslaista johtuvista syistä hylätä.

Turussa 6.2.2017

Juha Lavapuro
professori

[3] Joidenkin tutkimusten mukaan samaa sukupuolta olevien vanhempien lapsia kiusataan vaihtelevissa määrin perhemuodostaan johtuen. ks. Aarnio, s. 22-23 ja siinä viitatut Van Gelderen, Gartrell, Bos, Van Rooij, & Hermanns, 2012; Welsh, 2011.